

# Posebnosti govora Bajaša iz Kutine

---

Petar Radosavljević

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu  
pradosav@ffzg.hr

UDK: 81.135.1'282.2(497.5 Kutina)  
izvorni znanstveni rad  
<https://doi.org/10.17234/9789531758819.36>

*Bajaši* je u Hrvatskoj danas najrašireniji, no ne i jedini naziv za pripadnike skupine Roma kojima je materinski jezik varijetet rumunjskoga jezika. Postoje tri jezična varijeteta bajaškoga rumunjskoga koji se govore u Hrvatskoj: erdeljski dijalekt, baranjski muntenski dijalekt i ludarski muntenski dijalekt. U Sisačko-moslavačkoj županiji postoji nekoliko romskih naselja gdje žive Romi Bajaši, a jedno od njih je ono u Kutini. Većina stanovništva ovog naselja govori erdeljski dijalekt bajaškoga rumunjskoga, no postoji i manji broj govornika ludarskoga muntenskoga. Ovdje govornici erdeljskog dijalekta, u usporedbi s govornicima istog dijalekta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, pokazuju fonološke i određene morfosintaktičke specifičnosti. Kao i u ostalim bajaškorumunjskim govorima, snažno se očituje utjecaj hrvatskoga. Rad prikazuje posebnosti govora Bajaša erdeljskoga dijalekta u Kutini na temelju jezičnog materijala prikupljenog na terenu.

Ključne riječi: bajaški rumunjski, Romi, Bajaši, Kutina, dakorumunjski dijalekti

## 1. Romi u Kutini. Terensko istraživanje

U Hrvatskoj je *Bajaši* najrašireniji (ne i jedini) naziv za pripadnike skupine Roma kojima je materinski jezik varijetet dakorumunjskoga, a koji, prema različitim procjenama (budući da službeni statistički podaci nisu pouzdani glede materinskoga jezika) čine oko  $\frac{3}{4}$  ukupne romske populacije u Hrvatskoj. Ranijim smo istraživanjima utvrdili da se u Hrvatskoj govore tri jezična varijeteta bajaškoga rumunjskoga: erdeljski dijalekt, baranjski muntenski dijalekt i ludarski muntenski dijalekt, koji se međusobno razlikuju, u prvom redu na fonološkom, ali i na morfosintaktičkom planu.

U Sisačko-moslavačkoj županiji postoji nekoliko romskih naselja gdje žive Bajaši (npr. Capraške poljane u Sisku, naselje Palanjek u sastavu grada Siska), a jedno od većih je ono u gradu Kutini. Romi Bajaši u Kutini (*Kutinje* na bajaškome rumunjskome) žive u romskom naselju na periferiji, u ulici Stjepana Radića (od k.br. 300 do k.br. 412), odvojenom pro-

metnicom od ostatka naselja (<http://www.atlas-romskihnaselja.hr/naselja.html?n=kutina>). Prema popisu stanovništva iz 2011. (<https://www.dzs.hr/>) u Kutini se 340 osoba deklariralo kao Romi, no prema podacima gore navedenog Atlasa romskih naselja, stvaran broj Roma u 2015. iznosio je oko 1000, a da je broj Roma veći od službenoga potvrdili su nam i sami ispitanici. Glede strukture bajaškoromskoga stanovništva važno je istaknuti činjenicu da postoje dvije skupine: malobrojniji *munčenj* ('Muntenci'), kako ih ostali Bajaši nazivaju, i većinski govornici erdeljskoga dijalekta. *Munčenji* su doselili iz Siska i većina ih je dvodijalektalna – govornici su ludarskoga muntenskog dijalekta, ali i erdeljskoga. Pripadnike pojedinih skupina lako možemo raspoznati po tipičnim prezimenima, npr. *Bogdan*, *Oršuš / Oršoš*, *Balog*, *Ignac*, *Pal* za govornike erdeljskoga, i *Nikolić*, *Jovanović* za govornike ludarskoga muntenskoga<sup>1</sup>, iako smo tijekom posljednjeg istraživanja uvidjeli da određeni broj mladih osoba s prezimenom *Nikolić* u međuvremenu govori pretežno samo erdeljski.

Prvo terensko istraživanje u romskom naselju u Kutini proveli smo još 2009., kada su intervjuirana četvorica govornika, od toga po jedan govornik ludarskoga muntenskoga i erdeljskoga bez značajnih jezičnih posebnosti te dvojica govornika sa snažnim interdijalektalnim karakteristikama za koje smo zaključili da su vjerojatno posljedica toga što im je prvi jezik ludarski muntenski, a drugi jezik (ujedno i jezik sela) erdeljski.

Drugi kontakt s lokalnim govornicima bajaškoga rumunjskoga dogodio se 2016. prilikom posjeta osnovnoj školi Vladimira Vidrića u Kutini. Tijekom razgovora s mladim govornicima erdeljskoga dijalekta (u ukupnom trajanju od otprilike 45 minuta) pokazalo se da je potrebno detaljnije istražiti primijećene jezične specifičnosti (u prvom redu fonološke, ali i određene morfološke). Stoga smo dogovorili novi sastanak s četvero mladih govornika, maturanata ili sa završenom srednjom školom, s kojima smo mogli detaljnije istražiti primijećene pojave. Sveukupno je istraživanjem iz 2016. obuhvaćeno desetero govornika, od kojih je četvero (dvije ženske i dvije muške osobe u dobi od 17-21 godine) sudjelovalo u intervjuu koji je trajao više od sat vremena i tijekom kojeg su se ispitivale ranije primijećene specifičnosti. Svi razgovori, kako oni vođeni 2009., tako i 2016., digitalno su snimani i potom transkribirani, a primjeri kutinskoga govora u radu dolaze iz tog korpusa.

<sup>1</sup> Podaci su proizašli iz ranijih istraživanja (vidi bibliografiju) kao i istraživanja iz 2016.



| gornji    |         |         |           |
|-----------|---------|---------|-----------|
|           | prednji | srednji | stražnji  |
| zatvoreni | i       | î       | u         |
|           | (e)     |         | (o)       |
| srednji   | e       | ă       | o         |
| otvoreni  | ɛ       | a       | ɔ         |
|           |         |         | labijalni |
| donji     |         |         |           |

Tablica 1. Vokalni sustav erdeljskoga dijalekta

Specifični konsonanti u fonološkom sustavu erdeljskoga su alveolar-no-palatalni bezvučni frikativ *ś* [ç] i alveolarno-palatalni zvučni frikativ *ž* [ʒ] npr. *śeva* 'nešto', *atunś* 'tada'; *mărženj* 'idemo', *žėžići* 'prsti'. Realizacija glasova koji su potekli od lat. *c, g + e, i, jot* smatra se jednim od glavnih kriterija za podjelu dakorumunjskih poddijalekata (Caragiu-Marioțeanu 1975: 155). Ovakvi su glasovi osobitost banatskoga poddijalekta dakorumunjskoga (Caragiu-Marioțeanu, 1975: 159) i djelomice transilvanskih dijalekata (Rusu 1984: 354). Paralele s banatskim i krišanskim poddijalektom dakorumunjskoga (Caragiu-Marioțeanu 1975: 168; Rusu 1984: 286) vidljive su kroz palatalizacija dentala *t* i *d*, ispred *e, i, j*, pa tako imamo *t > ć* [tç] i *d > đ* [dz] npr. *ćinje* 'tebe', *svăteşci* 'govoriš'; *veđi* 'vidi', *điminjacă* 'jutro'. Dentalni palatalizirani nazal *nj* [ɲ] i palatalizirani zvučni lateral *lj* [ʎ] javljaju se u sva tri bajaška dijalekta, pa i u erdeljskome npr. *kînje* 'pas', *njime* 'nitko', a takvo što postoji i u drugim organskim dakorumunjskim govorima. Osim navedenoga, erdeljski dijalekt (ponajprije onaj sa sjeverozapada Hrvatske) specifičan je po protetičkome *h* na mjestima gdje nije etimološki opravdano, npr. *hasta* 'ovo', *hundî* 'gdje', a to je osobina banatskih i nekih transilvanskih dijalekata dakorumunjskoga (Rusu 1984: 240).

Sažeto, konsonantski sustav erdeljskoga dijalekta može se prikazati sljedećom tablicom:

| sonanti /<br>nesonanti | način tvorbe |           | mjesto tvorbe |              |         |                         |                         |        |
|------------------------|--------------|-----------|---------------|--------------|---------|-------------------------|-------------------------|--------|
|                        |              |           | bilabijali    | labiodentali | dentali | palatalno<br>alveolarni | alveolarno<br>palatalni | velari |
| nesonanti              | okluzivi     | zvučni    | b             |              | d       |                         |                         | g      |
|                        |              | bezvučni  | p             |              | t       |                         |                         | k      |
|                        | frikativi    | zvučni    |               | v            | z       | ž                       | ž                       |        |
|                        |              | bezvučni  |               | f            | s       | š                       | š                       | h      |
|                        | afrikate     | zvučne    |               |              |         |                         | đ                       |        |
|                        |              | bezvučne  |               |              | c       |                         | ć                       |        |
| sonanti                | likvidi      | vibrant   |               |              | r       |                         |                         |        |
|                        |              | lateralni |               |              | l       | lj                      |                         |        |
|                        | nazali       |           | m             |              | n       | nj                      |                         |        |

Tablica 2. Konsonantski sustav erdeljskog dijalekta

### 2.1. Fonološke posebnosti erdeljskoga u Kutini

Analizom prikupljenoga materijala pokazalo se da je kod ispitanih govornika prisutna određena simplifikacija fonološkoga sustava u usporedbi s erdeljskim dijalektom sa Sjeverozapada, pa fonološki sustav kod ovih govornika broji četiri fonema manje.

U vokalnom sustavu ispitanika tako ne postoje otvoreni glasovi *o* i *e*, već se realiziraju vokali srednjeg stupnja otvorenosti, *o* i *e* – npr. *nostrā* ‘naša’, *tomnā* ‘jesen’; *feče* ‘djevojke’, *je* ‘ona’. Također nisu identificirane ni alofonske zatvorene realizacije glasova, *e* i *o* kao u primjerima sa Sjeverozapada *fraće* ‘brat’, *kopij* ‘djeca’, *doktor* ‘doktor, liječnik’, već se i ovdje realiziraju glasovi srednjeg stupnja otvorenosti, npr. *fraće* ‘brat’, *doktor* ‘doktor, liječnik’. Inače se kod relativno velikoga broja govornika erdeljskoga na Sjeverozapadu ne realiziraju takvi zatvoreni glasovi *e* i *o*, nego dolazi do prelaska u *i* i *u*, npr. *ju* ‘ja’, *um* (neodređeni član), *šinji* ‘tko’, *kari* ‘koji’, što u kutinskom govoru nije slučaj – npr. *jo* ‘ja’, *om* (neodređeni član), *šinje* ‘tko’, *kare* ‘koji’. Interesantno je primijetiti da je, iako postoji tendencija nezatvaranja *o* u *u*, identificiran jedino oblik *kupil* ‘dijete’, a ne, kako bismo očekivali, *\*kopil*.

Kod poluglasova nismo zabilježili veće specifičnosti u odnosu na erdeljski dijalekt sa Sjeverozapada, identificirana su dva: [i] i [w]. Vrijedi istaknuti da se kod manjega broja govornika javlja diftong [wə], npr. *douā* ‘dvije’, dok je na Sjeverozapadu najčešći oblik bez diftonga, s glasom *v*, *dovā*, koji je i ovdje češći.

Vokalni sustav govora iz Kutine možemo prikazati tablično:

| gornji    |         |         |           |
|-----------|---------|---------|-----------|
|           | prednji | srednji | stražnji  |
| zatvoreni | i       | î       | u         |
|           |         |         |           |
| srednji   | e       | ă       | o         |
| otvoreni  |         | a       |           |
|           |         |         | labijalni |
| donji     |         |         |           |

Tablica 3. Vokalni sustav kutinskoga govora erdeljskoga dijalekta

U konsonantskom sustavu kutinskoga govora kod ispitanika nisu identificirani alveolarno-palatalni bezvučni frikativ *ś* [ç] i alveolarno-palatalni zvučni frikativ *ž* [ʒ] i u sustavu ne postoje po dva para frikativa, već se realiziraju jedino palatalno-alveolarni frikativi *š* [ʃ] i *ž* [ʒ], neovisno o etimološkom porijeklu tih glasova, pa tako imamo primjere *ševa* ‘nešto’, *šasă* ‘šest’; *mărženj* ‘idemo’, *žukănj* ‘igramo’. I sami ispitanici na direktno ispitivanje o frikativima *ś* i *š*, *ž* i *ž* (postavljeno kroz prikladne primjere riječi) kazuju da se kod njih radi o jednakim glasovima. Sukladno činjenici da se realiziraju samo takvi palatalno-alveolarni frikativi, u sustavu postoje odgovarajuće afrikate *č* [tʃ] i *ğ* [dʒ] koje su manje palatalne od onih u erdeljskome sa Sjeverozapada, npr. *dăparče* ‘daleko’, *čigaje* ‘tava; ġiriptače ‘pravo/pravda’, *bulînġe* ‘lude’.

Kod ispitanika nije zabilježeno korištenje protetičkoga *h*, već je za spomenutu pojavu rečeno da je prisutna samo kod starijih govornika: *Ešč’ maj bătîrînj zîše “hăl”, da...* ‘Oni stariji govore *hăl*, da...’. Općenito se glas *h* kod naših ispitanika ostvaruje samo u posuđenicama, npr. *mehaničar*, *himnă*, *tehnička*; ne dolazi ni u riječima kao što su *urvăčește* ‘hrvatski’, *urvat* ‘Hrvat’ gdje kod govornika sa Sjeverozapada taj glas dolazi (*hurvăčești*, *hurvat*).

Kod dvojice interdijalektalnih govornika ispitanih 2009. zabilježili smo snažnu erdeljsko – ludarskomuntensku interferenciju. Kod njih je prisutna zamjetna interferencija na fonološkoj razini jer se kod ispitanika izmjenjuje korištenje palatalnih afrikata i palatalnih frikativa (skupine *če*, *či*, *ġe*, *ġi* i skupine *še*, *ši*, *že*, *ži*), te nepalatalizacija i palatalizacija dentala *t* i *d* (skupine *te*, *ti*, *de*, *di*, *št* i skupine *če*, *či*, *ġe*, *ġi*, *šč*), u pozicijama koje se međusobno isključuju kod različitih dakorumunjskih poddijalekata<sup>2</sup>, npr. *Pot jo pă tinj*

<sup>2</sup> Vidi ranije napomene o podjeli dakorumunjskih poddijalekata.

*ševa će întreb? [...] Aje gînġešċ tu dā ċinje ili će mîñă ċinjeva? 'Mogu li te nešto pitati? [...] To namjeravaš radi sebe ili te šalje netko?'; Ali štî še, n-are niš zdravstveno, niš mirovinsko, nimik n-are. Šti, njimik nji merġe. 'Ali znaš što, nema niti zdravstveno, niti mirovinsko, ništa nema. Znaš, ništa nam (ne) ide.'; ... îm Kutinje îs mulc kare merġe îm iškulă. '...u Kutini ih ima mnogo koji idu u školu.'; Še korist am... Kînd je ċeva dā glăsit, atunš toc šċije dă, dar kînd trebu să ċeva da dobiš, nu-c dă njimik [...] 'Kakvu korist imam... Kad je nešto za glasati, onda svi znaju (za), a kad trebaš nešto dobiti, ne da ti ništa.'*

Shematizirano, konsonantski sustav kutinskoga govora izgleda ovako:

| sonanti /<br>nesonanti | način tvorbe |           | mjesto tvorbe |              |         |          |        |
|------------------------|--------------|-----------|---------------|--------------|---------|----------|--------|
|                        |              |           | bilabijali    | labiodentali | dentali | palatali | velari |
| nesonanti              | okluzivi     | zvučni    | b             |              | d       |          | g      |
|                        |              | bezvučni  | p             |              | t       |          | k      |
|                        | frikativi    | zvučni    |               | v            | z       | ž        |        |
|                        |              | bezvučni  |               | f            | s       | š        | h      |
|                        | afrikate     | zvučne    |               |              |         | ġ        |        |
|                        |              | bezvučne  |               |              | c       | č        |        |
| sonanti                | likvidi      | vibrant   |               |              | r       |          |        |
|                        |              | lateralni |               |              | l       | lj       |        |
|                        | nazali       |           | m             |              | n       | nj       |        |

Tablica 4. Konsonantski sustav kutinskoga govora erdeljskoga dijalekta

Uzimajući u obzir prikazanu simplifikaciju fonološkoga sustava kojom je on inventarom postao sličniji onome ludarskoga muntenskoga, a s obzirom na činjenicu da u Kutini postoje govornici potonjega, pretpostavka koja se nameće jest ta da je do ovakve promjene moglo doći zbog suživota govornika dvaju različitih dijalekata bajaškoga rumunjskog. Upravo ispitanici iz 2009. (jedan govornik ludarskoga muntenskoga i dvojica interdijalektalnih ispitanika) nisu realizirali specifične foneme erdeljskoga, pa možemo pretpostaviti da se to događalo i kod njihove rodbine, a znamo da se nastavilo kod onog dijela potomstva koji je obuhvaćen istraživanjem iz 2016. Tijekom vremena se takva pojava mogla proširiti i na druge govornike koji nisu po porijeklu govornici ludarskoga muntenskoga. Naime, fenomeni gubitka, odnosno hipodiferencijacije fonema kao posljedica jezičnoga dodira poznata su pojava (Sala 1997: 83, 92), što je pogotovo moguće kod ovako fonetski sličnih elemenata – *e/ġ, o/q, š/s, ž/ž*, a tu spada i prelazak *ć i đ* u *č i ġ*. Potrebno je također uzeti u obzir još jednu činjenicu

koja je mogla utjecati na promjene u fonološkom sustavu, a to je da su određeni interdijalektalni ispitanici ispitani 2009. zauzeli viši socijalni položaj u zajednici, pa je moguće da se idiolekt njih i njihovih potomaka u zajednici percipirao kao prestižniji, budući da „govornici naginju davanju prestiža uporabama za koje smatraju da pripadaju višim društvenim klasama“ (Milroy 2007 : 137).<sup>3</sup>

Još jedan faktor koji je dakako mogao poduprijeti ili čak utjecati na simplifikaciju fonološkoga sustava jest taj da u lokalnim hrvatskim govorima postoji samo jedan par palatalnih afrikata, a alveolarno-palatalnih frikativa nema (Lončarić 1996 : 87).

### 3. Morfosintaktičke posebnosti erdeljskoga u Kutini

Specifičnosti kutinskoga govora erdeljskoga dijalekta očituju se i u morfosintaksi. U nastavku navodimo određene posebnosti koje smo utvrdili kod imenica (vezano uz kategoriju broja, roda i neodređeni član), pridjeva (pozicija u odnosu na imenicu), brojeve (utjecaj hrvatskoga) i glagole (razlike kod određenih glagolskih oblika).

#### 3.1. Imenice

Korištenje množinskoga nastavka *-ur<sup>i</sup>* ili *-ur* kod imenica za sva tri gramatička roda<sup>4</sup> osim u erdeljskom dijalektu (Radosavljević 2013: 118), zabilježeno je i u druga dva dijalekta bajaškoga rumunjskog (Radosavljević 2012: 443), češće za riječi koje su po porijeklu posuđenice novijega datuma, no također i kod domaćih riječi. Isti je fenomen zabilježen i u kutinskom govoru. Tako u ženskom rodu imamo primjere za tvorbu množine posuđenica (kod kojih u zagradaama dajemo implicitni oblik za jedninu): (*ponudă*) – *ponudur<sup>i</sup>* ‘ponude’, (*kremă*) – *kremur<sup>i</sup>* ‘kreme’, (*prijateljică*) – *prijateljicur* ‘prijateljice’, (*ocjenă*) – *ocjenurlje* ‘ocjene’ (oblik s određenim članom *-lje*). Međutim, množinski nastavak *-ur<sup>i</sup>* (*-ur*) zabilježen je kao alternativni oblik množine i kod određenih izvornih riječi, pa tako kod primjera *băjšîcă* ‘Romkinja, Bajašica’ uz množinu *băjšîc* imamo i *băjšîcur*, a kod *kuljibă* ‘kuća’ uz oblik *kuljibi* imamo i *kuljibur*. Kod primjera *soră* – *suror* / *surorur<sup>i</sup>* ‘sestra – sestre’ dolazi do dodavanja tipičnoga množinskoga nastavka na već posto-

<sup>3</sup> U izvorniku: „...speakers tend to confer prestige on usages that are considered to be those of the higher social classes“.

<sup>4</sup> U standardnome rumunjskome *-uri* je tipičan nastavak za množinu srednjega roda (i za nekoliko imenica ženskoga).

jeći množinski oblik imenice. Specifičnost bajaških dijalekata predstavlja korištenje množinskoga nastavka *-ur<sup>i</sup>* (*-ur*) za imenice muškoga roda, što nije slučaj u drugim dakorumunjskim (pod)dijalektima, kao ni u standardnom rumunjskome (Rusu 1984; Guțu Romalo 2005). Zabilježili smo tako primjere *profesor – profesorur<sup>i</sup>* ‘profesor(i)’, *om student, doj studentur<sup>i</sup>* ‘jedan (neki) student, dva studenta’, *om tată, doj tatur<sup>i</sup>* ‘jedan (neki) tata, dvojica tata’, *vuk, vukur* ‘vuk(ovi)’.

Zbog velike količine posuđenica moguće je primijetiti utjecaj na sustav koji se očituje kroz nesigurnost u korištenje množinskih oblika, a time i nesigurnost u pojedinu kategoriju roda kod brojnih govornika. Zabilježili smo ilustrativne primjere: *om kulak – doj kulaše* ‘jedan (neki) kolač – dva kolača’; *mul<sup>i</sup> kulaši* ‘mnogo kolača’; *kulaši ili kulaše* ‘kolači ili kolači’; *doj kulakur<sup>i</sup> – doj kulaš* ‘dva kolača – dva kolača’ – kod ove imenice izmjenjuje se korištenje različitih nastavaka za množinu (uz eventualnu alternaciju)<sup>-i</sup>, <sup>-e</sup>, <sup>-ur<sup>i</sup></sup>, <sup>-ø</sup>, a u primjerima *om rus, dovă rusur, doj doj doj rusur* ‘jedan (neki) Rus, dva Rusa, dvojica, dvojica, dvojica Rusa’ prvo se koristi oblik broja dva za ženski (i srednji) rod, *dovă*, a nakon toga se govornik ispravlja i koristi oblik za muški rod, *doj*.

Ispitujući kategoriju množine dobili smo interesantan odgovor ispitanika koji zorno predočava kako se nastavak *ur<sup>i</sup>* ne percipira kao nešto specifično za srednji rod (odnosno dvorod): *Om problem, doj problemur<sup>i</sup>. Doj problemur<sup>i</sup>, ne dovă problemur. Dovă je za ženski rod. ‘Jedan (neki) problem, dva problema. Dva problema, ne dvije problema. Dvije je za ženski rod’*. Sličan primjer imamo i kod imenice *nas* ‘nos’ koja je u rumunjskome srednjeg roda, a kod našeg ispitanika ima uza sebe broj *doj* koji je oblik za muški rod: *om nas, doj nasur<sup>i</sup>*.

Kod naših su ispitanika „prave“ imenice srednjega roda rumunjskoga tipa (koje se u jednini slažu s muškim, a u množini sa ženskim rodom) identificirane samo u nekoliko primjera: *klajbas – dovă klajbasur* ‘olovka – dvije olovke’; *dovă rîndur* ‘dva reda’; *maj mulče brojur* ‘više brojeva’. Kod imenice *nume* ‘ime’ primijećena su dva množinska oblika: *dovă nume* i *numur<sup>i</sup>*.

Iako je vrlo nezahvalno predviđati, zbog velike učestalosti ovoga fenomena koji je zamijećen kod značajnoga broja govornika (ne samo u sklopu ovog istraživanja), u budućnosti za bajaški rumunjski možemo zamisliti paralelizam evolucije sustava roda s onime u istrorumunjskome, gdje je *-ure* u žejanskom govoru postao množinski nastavak za veliki broj imenica muškoga roda, a srednji rod tipa dvoroda više ne postoji (Kovačec 1998: 14; Rusu 1984: 564).

Vezano uz neodređeni član utvrdili smo najčešći oblik neodređenoga člana za jedninu, nominativ-akuzativ: *om* koji se koristi za sva tri grama-

tička roda: *om dobă* 'jedno vrijeme', *om kărboj* 'jedan krumpir', *om om* 'jedan čovjek'. Oblik *s o* očekivan je s obzirom na navedeno u poglavlju posvećeno fonologiji, no kod nekoliko ispitanika zabilježen i oblik *um* koji je inače češći na Sjeverozapadu: *um familije* '(jedna, neka) obitelj', *um lukru* '(jedna) stvar', *um om* '(jedan, neki) čovjek'. Oblik *o/u* za ženski rod identificiran je u petrificiranom obliku *u cîră* 'malo', ali i u dva primjera: *o lună* '(jedan, neki) mjesec', *o lîimbă svătinj* 'jedan jezik govorimo'. Na pitanje o preferencijama jednoga ili drugoga oblika dobili smo odgovor: *stariji koriste o fată, najčešće kažu, a mi mlađi koristimo baš om fată*. Uz broj sto zabilježili smo obje varijante člana – *o sută* i *um sută*. Uzimajući u obzir podrijetlo neodređenoga člana (Caragiu-Marioțeanu 1975: 103) ne začuđuje korištenje oblika *om* kao ekvivalenta broja jedan, koji označava opreku jednoga naspram dva, tri i više: *um om, doj ominj, tri ominj, patru ominj* 'jedan čovjek, dva čovjeka, tri čovjeka, četiri čovjeka'; *om sak, doj sași* 'jedna vreća, dvije vreće', *om pork, doj porși* 'jedna svinja, dvije svinje'. Kod samostalnoga brojenja, međutim, koristi se samo oblik *unu*: *unu, doj, tri, patru, šinș, sasă, șapce, opt, novă, zeșe* 'jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, sedam, osam, devet, deset'.

Za množinu neodređenoga člana smo identificirali oblik *neșci*, neočekivane fonologije, budući da ne dolazi do očekivane palatalizacije /n/ + /e/ koja se događa u drugim situacijama (*njeгру* 'crn', *binje* 'dobro', *nje* 'nam/nas'), a riječ završava na *i* dok rumunjski rječnici bilježe oblik *nește* kao regionalni i arhaični (<https://dexonline.ro/intrare/ni%C8%99te/37935>), pa je vjerojatno došlo do prelaska dočelnoga *e* u *i*, što je inače tendencija erdeljskoga sa Sjeverozapada. Međutim, spomenuti oblik nismo zabilježili na Sjeverozapadu, gdje se neodređeni član u množini gotovo ne javlja, a samo sporadično se pojavljuje oblik *njeskăj* (Radosavljević 2015: 154). U kutinskome govoru smo zabilježili primjere *neșci ominj* 'neki ljudi', *neșci priateljicur* 'neke prijateljice', *neșci feče* 'neke djevojke', *neșci urtași* 'neki prijatelji'. Evidentan je i oblik za genitiv-dativ: *lu neșci*.

Glede određenoga člana nisu zabilježene specifičnosti koje bi izdvajale ovaj govor od drugih istraživanih bajaškorumunjskih varijeteta, već se očituju očekivani fenomeni, npr. korištenje proklitičkoga (*a*) *lu* za izražavanje G/D npr. *tata lu tata mju* 'tata mog tate', *a lu Peđa Ilić* 'Peđe Ilića'.

### 3.2 Pridjevi

Vezano uz pridjeve, treba reći da smo kod ispitanika utvrdili njihovo relativno često anteponiranje u odnosu na imenicu, npr. *njeгру pâr* 'crna kosa'; *urît problem, urîci problemur* 'ružan problem, ružni problemi'; *mare apă* 'velika voda'; *bună nopce* 'laku noć'. Ispitanici su nam na direktno pi-

tanje odgovorili, čak da je anteponirana pozicija pridjeva „bolja“: *Rošuje paradikă. Maj benj îj rošuje paradikă. ‘Crvena rajčica. Bolje je crvena rajčica.’*. Tendenciju anteponiranja primijetili smo i kod ostalih govornika bajaškoga rumunjskoga. U suvremenom rumunjskom su opisni pridjevi postnominalni, a samo mali broj pridjeva češće stoji ispred imenice (Brăescu 2013: 212). U starijim jezičnim fazama u rumunjskome zabilježeno je i pozicioniranje pridjeva ispred i iza imenice (Brăescu 2013: 217). Objašnjavanju ovoga fenomena u bajaškome rumunjskome može se pristupiti dvojako – s jedne strane je moguće da je riječ o nastavljanju tendencija iz starije jezične faze, ili pak s druge strane, da se radi o utjecaju hrvatskoga, gdje je pozicija pridjeva ispred imenice, ili čak mađarskoga, gdje pridjevi u atributnoj ulozi također stoje ispred imenice (Rounds 2001: 164).

### 3.3 Brojevi

Kod brojeva je i u kutinskom govoru kao i kod erdeljskoga sa Sjeverozapada (Radosavljević 2013: 120) zabilježen snažan utjecaj hrvatskoga. Naši ispitanici koriste i prepoznaju rumunjske oblike brojeva do 10, a iznad toga su češće posuđenice, iako smo ih zabilježili i za niže brojeve. Neki ispitanici pokazuju relativnu nesigurnost u domaće oblike brojeva, npr. *patruspreš, šinspreš, dovăzeše je dvadeset... ne znam (...)* ‘četnaest, petnaest, dvadeset je dvadeset...ne znam’; *Trizîş... i mi kažemo o sută za sto. (...) E sad za tisuću najčešće koristimo tisuću. ‘Trideset...(...)’*. Za veće brojeve najčešće su posuđenice, za datume i dob one dolaze gotovo isključivo: *Jo mis D. B., vjo dîm Kutinje, am sedamnaest godina. (...) Inkă am sedamnaest. (...) îm prvi mjesec oj napunili osamnaest. (...) M-am vut sedmog prvog devedeset devete. ‘Ja sam D.B., dolazim iz Kutine, imam sedamnaest godina. (...) Još imam sedamnaest (...) u prvom mjesecu ću navršiti osamnaest (...)’; tata are tridesetpet godina, da mama trişcetiri ‘tata ima trideset i pet godina, a mama trideset i četiri’*.

### 3.4 Glagoli

U kutinskom govoru smo zabilježili ponešto drukčije oblike glagola *fi* ‘biti’. Tako je u prezentu za prvo lice jednine zabilježen oblik *mis* (a taj je oblik na Sjeverozapadu najčešće *mes*). Oblik *mis* (pisan *mi-s*) čest je u rumunjskom Banatu, ali i Transilvaniji (Caragiu-Marioţeanu 1975: 177; Rusu 1984: 262), no u bajaškom rumunjskom ne dolaze ostali analogni oblici *ni-s*, *vi-s* (1. i 2. l. mn.). Ostali oblici ne pokazuju specifičnosti, a paradigma glasi *jo mis, tu jeşć, jellje îj, noj išćenj, voj išcec<sup>i</sup>, jej/jelje îs*.

Posebnost predstavljaju identificirane forme imperfekta glagola *fi* – paradigma glasi *jo ram, tu raj, jellje ra, noj ranj, voj rac<sup>i</sup>, jej/jelje ra*, a sporadično

smo zabilježili i oblike s *i*, npr. *ire*, *iranj*. Ovakvi su oblici sličniji inventaru ludarskoga (i baranjskoga muntenskoga) – *iream*, *ireaj*, *irea*, *iream*, *ireac<sup>i</sup>*, *irea* – nego erdeljskoga sa Sjeverozapada gdje je uobičajen *irēm*, *irēj*, *irē* (*irē*), *îsrēnj* (*irēnj*), *îsrēc<sup>i</sup>*, *îsrē* (*irē*) (Radosavljević 2017 : 150). Osim glagola *fi*, imperfekt je u našem korpusu zabilježen još samo za glagol *ave* ‘imati’: *jo avem*, *tu avej*, *jell/je ave*, *noj avenj*, *voj avec<sup>i</sup>*, *jejl/jelji ave*. Budući da u ovom govoru ne postoji fonem *ɛ*, u 1. i 2. l. mn. nema formalne razlike između prezenta i perfekta (npr. *avenj* ‘imali smo’ – *avenj* ‘imamo’). Ispitanici navode da se inače s većom učestalošću koristi složeni perfekt npr. *anj avut* ‘imali smo’.

Za buduće vrijeme utvrđen je očekivano drukčiji fonološki oblik pomoćnog glagola (s *o*), dajemo paradigmu za glagol *fi*: *jo oj fi*, *tu vi fi*, *jell/je o fi*, *noj onj fi*, *voj vič fi*, *jejl/jelje or fi*. Posebnost predstavlja to što pojedinci prepoznaju oblik futura s *o* + konjunktiv prezenta, što ne iznenađuje, budući da je prisutan u ludarskome muntenskome (Radosavljević 2017 : 152): *Onj ave...imat ćemo, to je taj futur pîrvi (...)* *To je kod nas futur drugi, o să am... ili taj futur egzaktni...*

Kao i u erdeljskome sa Sjeverozapada (Radosavljević 2017 : 147), i u ovom govoru glagoli posuđenice imaju specifičan način tvorbe: glagolski korijen + infiks -*ăl-* (-*ul-*, -*il-*) + sufiks, npr. *čitălesk* ‘čitam’, *oj polagăli* ‘polagat ću’, *să razlikovăleşce* ‘razlikuje se’, *nje družălinj* ‘družimo se’.

#### 4. Zaključak

U radu smo pokazali da se kutinski govor erdeljskoga dijalekta razlikuje od erdeljskoga sa sjeverozapada Hrvatske u prvom redu na fonološkom, ali i na morfosintaktičkom planu. Fonološki sustav tako ima četiri fonema manje (*ɛ*, *ɔ*, *ś*, *ž*), a dva su fonema (*č*, *ĝ*) različitoga mjesta artikulacije. Ne realiziraju se ni zatvoreni alofoni, *ɛ* i *ɔ*, koji na kraju riječi ne prelaze u *i* i *u*. Zaključili smo da je najizglednije objašnjenje za fonološke posebnosti ovoga govora utjecaj govornika ludarskoga muntenskoga. U morfosintaktičkom sustavu kutinskoga govora očituju se određene tendencije prisutne i u drugim bajaškorumunjskim dijalektima, koje se često mogu objasniti i utjecajem hrvatskoga: velik broj posuđenica; množinski nastavak – *ur<sup>(i)</sup>* za sva tri roda uz slabljenje rumunjskoga dvoroda; sve češće korištenje posuđenica umjesto domaćih brojeva; anteponiranje pridjeva u odnosu na imenicu. Razlike prema erdeljskome sa Sjeverozapada, među ostalim, predstavlja relativno često korištenje neodređenog člana u množini, *neşci*, identificirani oblici imperfekta glagola *fi*, kao i češće korištenje složenoga perfekta.

## Literatura

- Borbély, Ana (1990). *Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria : Chitighaz, Micherechi, Otlaca-Pustă*, Budimpešta : Cărțile „Dunărea”, Tankönyvkiadó.
- Brăescu, Raluca (2013). Topica adjectivului în română. O perspectivă tipologică, *Limba Română*, LXII, Nr. 2, pp. 209-225
- Caragiu Marioțeanu, Matilda (1975). *Compendiu de dialectologie română : nord și sud-dunăreană*, Bukureșt : Editura științifică și enciclopedică.
- Caragiu Marioțeanu, Matilda, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Tudoran, (1977). *Dialectologie română*, Bukureșt : Editura didactică și pedagogică.
- Coteanu, Ion (1961). *Elemente de dialectologie a limbii române*. Bukureșt : Editura științifică.
- Guțu Romalo, Valeria [ur.] (2005.), *Gramatica limbii române I. Cuvântul*, Bukureșt : Editura Academiei Române.
- Kovačec, August (1998). *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik s gramatikom i tekstovima*, Pula : ZUM.
- Lončarić, Mijo (1996). *Kajkavsko narječje*, Zagreb : Školska knjiga.
- Milroy, James (2007.) *The Ideology of the Standard Language, The Routledge Companion to Sociolinguistics* [Carmen Llamas, Louise Mullany, Petar Sockwell (ur.)], London i New York : Routledge Taylor & Francis Group, pp. 133-139
- Radosavljević, Petar (2012). Pogled na bajaške dijalekte u Hrvatskoj, *Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno-ekonomske integracije : zbornik radova sa naučnog skupa održanog 6–8. decembra 2010.* [ur. Varadi, Tibor, Bašić, Goran], pp. 435-447. Beograd: SANU.
- Radosavljević, Petar (2013). Contactul lingvistic româno-croat la romii băieși din nord-vestul Croației, *Tradiție/inovație - identitate/alteritate: paradigme în evoluția limbii și culturii române* [Ofelia Ichim (ur.)], Iași : Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, pp. 115-126.
- Radosavljević, Petar (2015) Trăsături specifice ale flexiunii substantivului și ale determinării în graiurile băieșilor din Croația, *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică* [Sala, Marius, Maria Stanciu Istrate, Nicoleta Petuhov (ur.)], Bukureșt : Univers Enciclopedic Gold, pp. 153-169
- Radosavljević, Petar (2017). Observații referitoare la verb în graiurile băieșilor din Croația, *Lucrările celui de-al șaselea Simpozion Internațional*

*de Lingvistică*, [Stanciu Istrate, Maria ; Răuțu, Daniela (ur.)], Bucureșt : Univers Enciclopedic Gold, pp. 145-155

Rounds, Carol (2001). *Hungarian: an essential grammar*, London i New York: Routledge

Rusu, Valeriu (ur.) (1984). *Tratat de dialectologie românească*, Craiova : Scrisul românesc.

Sala, Marius (1997). *Limbi în contact*, Bukureșt : Editura Enciclopedică.

### Web-adrese:

dexonline.ro

www.atlas-romskihnaselja.hr

www.dzs.hr

## Particularități ale graiului băieșilor din Kutina

*Bajași* (băieșii) este azi cea mai răspândită, dar nu și singura denumire pentru membrii comunității de romi din Croația, a căror limbă maternă este o varietate a limbii române. Există trei varietăți ale limbii române vorbite de băieșii din Croația: graiul ardelean, graiul muntean din Baranja și graiul muntean ludăresc. În județul Sisak-Moslavina se află unele așezări rome unde locuiesc romi băieși, iar una dintre ele este cea din Kutina. Majoritatea locuitorilor acestei așezări vorbesc graiul ardelean al românei băieșe, dar există și un număr mic de vorbitori de grai muntean ludăresc. La vorbitorii graiului ardelean din Kutina se observă unele particularități fonologice, precum și anumite particularități morfosintactice față de vorbitorii aceluiași grai din Croația de nord-vest. La fel ca în celelalte graiuri ale băieșilor se remarcă o influență puternică a limbii croate. Lucrarea de față își propune să prezinte unele particularități ale graiului băieșilor din Kutina pe baza materialului lingvistic cules pe teren.

*Cuvinte-cheie:* româna băieșilor, romi, băieși, Kutina, graiurile dacoromâne